

Sognets Historie:

Det vil føre meget vidt at skulle skrive om Nr. Omme sogns historie fra ende til anden, men de (for redaktionen) mest interessante optegnelser skal dog med i denne redegørelse.

Der har fundet udgravninger sted som viser at der har været bopladser i Grønbjerg i Jernalderen og i Vikingetiden og sandsynligvis har der også boet mennesker her på egnen tidligere.

I den mellemliggende periode fra Vikingetiden til i dag, har jorden og gårdene tilhørt forskellige godser, sygehuse, herremænd, klostre m.v. Herfra er jorden efterhånden skilt ud til de parceller vi kender i dag.

Man går ud fra at navnet Nr. Omme stammer fra ordet "Omb" der menes at betyde højtrilende vand (Pøl bæk).

Omb kirke er nævnt i 1325, og efter 1793 er det blevet til Omsogn og igen i 17- 1800 tallet til Nørre Omme Sogn.

Nr. Omme sogn var indtil kommunalreformen i 1970 en af de største kommuner i Vestjylland med byerne Grønbjerg, Abildå og Ørnhøj.

Ved reformen i 1970 var Nr. Omme en af de få kommuner der blev delt. Ørnhøj og Abildå kom med i Trehøje kommune og Grønbjerg kom med i Videbæk Kommune.

Det gamle Nr. Omme Sogn strækker sig i nord fra Brohus ca. 2 km sydvest for Vind til i syd ved Sandbæk Plantage ved Fjaldene, og fra i vest Fejsø plantage til i øst på en længere strækning at følge Åbildå å.

I dag er Nr. Omme sogn Videbæk Kommune stort set det samme som det tidligere Grønbjerg Skoledistrikt.

Det oprindelige Nr. Omme Sogn blev delt ved kommunesammenlægningen i 1970. En større del med Ørnhøj og Abildå gik til Trehøje Kommune og en mindre del med Grønbjerg gik til Videbæk Kommune.

Endvidere er Nr. Omme Kirke (ca. 1150) beliggende i/ved Grønbjerg.

Efter Kommunalreformens ikrafttræden i januar 2007 kom Videbæk Kommune og dermed også Grønbjerg ind under Ringkøbing-Skjern Kommune.

Der kan læses om Nr. Omme Sogn i bøgerne: "Grønbjerg 1897 - 1997" og "Grønbjerg By og Land - før og nu" af Thorkild Munk begge bøger kan købes af Grønbjerg Sogneforening eller kan læses på Grønbjerg Lokalhistoriske Arkiv.

Uddrag af Grønbjerg for 1000 og 2000 år siden Af Palle Eriksen og Lis Helles Olesen.

Fra bogen Grønbjerg 1897 - 1997

For 1000 år siden i vikingetiden, og for 2000 år siden i jernalderen, boede der mennesker i Grønbjergområdet. Ja, for 3000, 4000, 5000 år siden og endnu længere tilbage i tiden har vi spor efter »Grønbjergboerne«. Flintøkser vidner om, at folk allerede boede her i stenalderen. Fra den efterfølgende tid, bronzealderen, er der også gjort fund. Og når vi kommer frem til jernalderen (500 f. Kr. - 700 e. Kr.), så vrimler det ligefrem med bopladser og gravpladser. Sidst i oldtiden kommer så ved Omgård den store bebyggelse fra vikingetiden (700-1050 e. Kr.).

Det er derfor ikke mærkeligt, at Nationalmuseets arkæologer allerede tidligt besøgte Grønbjerg. Det var især ved Grøntoft, at det foregik. I 1923 blev nogle gravhøje undersøgt på højdedraget ved Grøntoft. I 1929, da hele området endnu var uopdyrket hede, kunne skellene mellem markerne fra ældre jernalder tydeligt ses. De blev opmålt 5 år senere, men da var opdyrkningen af heden allerede i fuld gang.

I 1950-erne kontaktede Jørgen Engestoft flere gange Ringkjøbing Museum, når nye oldtidsfund dukkede frem på markerne ved Grøntoft. I et par tilfælde førte det til, at Nationalmuseet blev inddraget.

I 1954 blev en lille gravplads fra den ældre jernalder opmålt. I 1959 gjaldt det en hustomt fra samme tid. Den blev undersøgt af professor Cl. Becker for Nationalmuseet. Dengang troede professoren, at han var færdig med Grøntoft-området, men det skulle komme til at gå meget anderledes. Et par år efter begyndte de store arkæologiske undersøgelser af jernalderens bopladser ved Grøntoft, hvor der i løbet af 1961-72 blev undersøgt 16 ha. Derefter fulgte den store undersøgelse af vikingetidens gårde ved Omgård. Her blev »kun« afdækket 5 ha. Omgård-undersøgelsen blev ledet af Leif Christian Nielsen, der var en af Beckers studenter. De to udgravninger: Grøntoft og Omgård - var skelsættende og epokegørende. I ind- og udland vakte og vækker de stadig stor opsigt.

Om dem skal der kort fortælles i det følgende.

I jernalderen og vikingetiden byggede menneskene deres huse og gårde af træ. Træer blev fældet og hugget og flækket til stolper og planker. Husenes bærende konstruktion bestod af solide stolper, der bar tag og vægge. Stolperne blev sat i smalle dybe huller. Et hus har vel kunnet holde i omkring 20-30 år, af og til blev det mest medtagne tømmer udskiftet, men til sidst blev huset opgivet og et nyt bygget.

I dag kan man ikke i terrænet se, hvor et sådant hus har ligget. Hvis marken er pløjet, kan man være heldig at finde det opløjede ildsted, skårene af knuste lerkar o. lign. Men ofte er der intet særligt at se. Dog sporene af hustomten ligger der. Graver man pløjelaget væk, så vil der i det gule sand nedenunder være en mængde mørke pletter og brede striber. Det er de opfyldte stolpe huller og vægrender tilhørende det forsvundne hus.

Ved hjælp af moderne (1960-erne) maskiner og skraberedskaber kunne muldlaget let skrælles af og for første gang kunne man afdække en hel landsby fra jernalderen. Ja, ikke nok med det, også de landsbyer som havde ligget der før og efter. Nu fik man et fuldt overblik over en jernalder-landsbys udstrækning og struktur. En typisk overskrift i Ringkjøbing Amts Dagblad d. 23/9 1963 »Grønbjerg-udgravningen et videnskabeligt kup«, var ingen overdrivelse.

Grøntoft

Ved at pløje dybere i vinteren 1959-60 var der blevet vendt brændt ler, sten og skår op fra en større boplads. Jørgen Engestoft lavede en mindre prøvegravning og fandt bl.a. nogle lange muldfyldte grøfter i undergrunden. Grøfterne løb sammen og dannede ligesom en skibsformet figur, hvilket var ganske usædvanligt.

Arkæologerne kom den følgende sommer, og så gik det slag i slag, sommer efter sommer i 12 år.

Ret hurtigt lykkedes det at afdække en hel landsby. I den var der 13 huse, hvoraf de 12 huse lå inden for et hegn, der gik rundt om hele landsbyen. I Nationalmuseets Arbejdsmark 1966 fortæller professor Becker:

» Der er tale om en regulær landsby; i første omgang har den haft tretten huse, der ligger inden for et 90 m langt og omkring 30 m bredt areal. Fem af husene er af en art, som man kender fra talrige andre gravninger på jernalderboplads. Det er langhuse, 10-15 m i længden og omkring 5 meter brede. I vestenden findes ildsted og andre tegn på beboelse, i østenden har man stalden, hvor båse skillerum i mange tilfælde direkte fortæller om antallet af større husdyr. I virkeligheden burde man kalde sådanne huse for gårde, idet de har rummet en familie samt 10-18 dyr, sikkert kreaturer.

Dernæst har man to eller tre huse, hvor stalden har været betydeligt mindre og kun viser spor af båse til 3-4 større dyr. En tredje gruppe må ligeledes betegnes langhuse, men her er der ingen spor af svære båseskallerum. Hvis der overhovedet har været husdyr her, må det have været får eller lignende. Et af dem er mærkeligt ved at ligge uden for hegnet mod sydvest. Huset hører med sikkerhed til landsbyen, fordi det har haft sin egen gennemgang i det store hegn - lige uden for husets egen dør - og kun 6 m fra en af de større porte i indhegningen. I hvert fald har man taget hensyn til huset, da man lavede hegnet. Kan det være fårehyrdens hus?

Endelig er der en sidste gruppe, der måske ikke har været brugt til beboelse. Et par huse mod øst havde således påfaldende spinkle tagstolper, men kraftigere vægkonstruktion. «

I denne landsby er der således fem gårde med hver 10-18 kreaturer, to-tre mindre huse med kun 3-4 større husdyr i hver, to-tre mindre huse uden plads til køer eller heste, og endelig tre langhuse til andre formål, f.eks. lader. Forskellene i de tre førstnævnte typer af huse kan være socialt betinget og vise, at der også dengang var forskel på folk: gårdmænd i de store gårde, husmænd i de mindre gårde og jordløse i husene uden stald. Hvor mange mennesker og dyr har der så levet her? Også det kunne professor Becker svare ret sikkert på:

» Ved optælling af de påviste båse skillerum bliver der plads til ca. 70 større dyr, der i hvert fald en del af året har været på stald. De mindre husdyr ved vi intet om. Og med ti selvstændige huse med hver sin beboelsesdel har vi lov til at gå ud fra lige så mange familier. Skønsmæssigt er 6-7 mennesker i hver husstand et lavt tal, når man skal tælle børn og gamle med. Det vil sige, at der mindst har været 60-70 mennesker i landsbyen, snarere flere. Og skal der yderligere regnes med en særlig trælleklasse - hvad vi intet kender til - bliver antallet endnu større. Men denne vrimmel af dyr og mennesker har sikkert kun udgjort et ganske almindeligt jysk jernalderssamfund på endda temmelig ringe jord. «

Den landsby, vi lige har snakket om, var blandt de yngste landsbyer på stedet. I alt blev der efterhånden fundet 250 hustomter spredt ud over det 16 ha store, undersøgte område. De ældste hustomter var fra yngre bronzealder, de yngste fra ældre jernalder. I omkring tre hundrede år fra 500 f. Kr. til 200 f. Kr. lå her en eller to landsbyer, der med jævne mellemrum blev flyttet lidt. Det er derfor, der er så mange hustomter. Der til kom et par gravpladser samt sporene af en mystisk, bred palisade (fig. 5).

Omgård

På Peder Svendsens marker ned mod Pøl Bæk lå for 1000 år siden et par store gårde.

Vores vikinger har sikkert som i dag levet et stille og roligt bondeliv, fjernt fra verdens tummel. Grønbjergs vikingebønder var dog i stadig kontakt med andre egne. Derom

vidner både den måde, som deres huse og gårde så ud, og de ting de brugte i dagligdagen.

Omgård-bopladsen blev fundet af Arnold Ebbesen i 1974. Den gang kendte man endnu kun ganske få landbebyggelser fra vikingetiden. Derfor blev der lavet en større arkæologisk undersøgelse i de følgende par år, ledet af Leif Christian Nielsen, Nationalmuseet.

Ved undersøgelsen af det 5 ha store, udgravede område fandtes en mængde stolpehuller. Det bebyggede område har været meget stort, omkring 10 ha, og kun en del af det er undersøgt. Der har været mindst 150 huse i det undersøgte område. Husene har ikke alle eksisteret samtidigt, da pladsen var i brug gennem ca. 300 år i hele vikingetiden (700-1050 e. Kr.). Dertil kommer, at der også blev fundet huse fra tidligere tider, jernalder og bronzealder.

Den yngste og meget interessante del af bebyggelsen fra den sene del af vikingetiden er fra omkring år 1000.

Der var to store gårde, som Leif Christian mente hørte sammen. Hver gård bestod af et meget stort indhegnet areal, indenfor hvilke hovedbygningen lå sammen med lader, stalde, værksteder og andre bygninger. Hegnet omkring hver gård var et stolpehegn, der på tegningen er kaldt for en palisade.

Den nordlige gård, som var den største, lå op til Pøl Bæk. Det er den, vi ved mest om, idet en forholdsvis stor del af gården blev udgravet. Gården har haft et indhegnet areal - en tofte - på ca. 45.000 m², så der er virkelig tale om en stor gård.

Hovedbygningen i den nordlige gård var en stor, flot og imponerende bygning. Tomten af den viser et velproportioneret, næsten 40 m langt hus med buede vægge. Af tagbærende stolper i det indre af huset var der kun 4 par. Stolperne har stået i hver sin ende af huset, så der var et mægtigt rum midt i bygningen. Her var der ingen generende stolper. Det store midterrum var hallen, den repræsentative del, sikkert svarende til en senere tids riddersal på et slot eller »den fine stue« på en stor bondegård. I hovedbygningen boede storbonden og hans familie, og her holdt de gæstebud. Det er også den eneste bygning på Omgård-bopladsen, hvor der blev brugt særligt fine lerkar. Selve hustypen er velkendt, da det er den samme slags huse, som stod i vikingetidens borge Aggersborg, Fyrkat og Trelleborg.

I hovedbygningen var der ikke som før i tiden plads til kreaturer og heste, de var opstaldet i andre huse. Et langhus af næsten samme størrelse som hovedbygningen, blev brugt udelukkende til stald. Stalden ligger helt mod nord, nær Pøl Bæk. At det var en stald fremgår af, at man ved udgravningen fandt spor efter båseskillerum. På tegningen ses de som små korte streger. I denne bygning kunne 70-80 dyr være opstaldet. Det er stadig den største stald, der er fundet fra vikingetiden herhjemme. Også i en anden bygning, der var bygget sammen med hegnet i vest, var der båseskillerum. Men her blev kun det halve af huset brugt til stald.

I den nordlige gård kunne altså langt over hundrede kreaturer og heste være på stald. Det er et ganske imponerende tal og overskrider langt, hvad der var brug for i den daglige drift af gården. Måske er der tale om opdræt af stude, der skulle drives sydpå og sælges. I alle fald er antallet af de mange opstaldede dyr indtil videre noget ganske særligt for vikingetidens Omgård. Nu blev ikke alle stalde fundet og udgravet, så der har sikkert været båse til endnu flere dyr i de to gårde.

Nord for hovedbygningen lå endnu en hal, hvori fandtes værksted til bronzestøbning og tilvirkning eller reparation af våben og rideudstyr. Tæt ved hovedbygningen lå et større hus, som Leif Christian mente var en køkkenbygning.

Denne samklang mellem hovedhus, køkkenbygning, værksteder, lader m.m. så Leif Christian som en nordisk parallel til samtidige vesteuropæiske godser, hvis indretning er kendt fra skriftlige kilder.

Her får man at vide, at den store gård indeholder »herrehuset« køkkenbygning, stalde, bageri, kornmagasiner, forrådsrum m.v.

Der har også været en vandmølle ved Omgård i vikingetiden. Det er den hidtil ældste kendte vandmølle herhjemme. Den lå ved Pøl Bæk, omtrent nedenfor det nuværende

rensningsanlæg. Der blev også fundet spor af en vej, der krydsede ådalen. Her var der også mange hugspåner fra tilhugning af træ og spor af skibsbroer, ifølge Leif Christian Nielsen. Om der skulle have været et skibsværft her ved Omgård i vikingetiden, er dog næppe sandsynligt. Man har umiddelbart svært ved at forestille sig vikingskibe liggende neden for Omgård.

Undersøgelsen ved Omgård er en af de mest spændende og interessante udgravninger af landbebyggelser fra vikingetiden i Danmark. Det skyldes ikke mindst de meget fine bevaringsforhold på stedet, da vandet omkring år 1000 steg og oversvømmede en stor del af den nordlige gård. Derved blev en mængde træ fra bygninger og hegn bevaret op til vor tid. Dette træ kan i dag bruges til årrings-målinger, så de enkelte huse kan dateres næsten på årstal.

Vikingetidens Omgård er næppe en ganske almindelig bondegård. Der er snarere tale om et lille gods, strategisk beliggende ved en nord-syd gående landevej. Måske har forbindelsen til vands af Pøl Bæk (Tim Å) ud til Stadil Fjord og dermed Vesterhavet også været af betydning.

Storgården ved Omgård blev nedlagt omkring 1060 e. Kr.

Sådan omtrent må Leif Christan Nielsen, udgraveren af Omgård have forestillet sig, at vikingetidsgården nærmest bækken kan have set ud omkring år 1000. Illustration til bogen: Vikinger i vest. Illustrationen er udført af Peter Duun og vises her efter aftale med P. Duun den 15. september 2016